

CEBRİLER

(بنو جبر)

XV-XVI. yüzyıllarda
Lahsâ merkez olmak üzere
Doğu Arabistan'da hüküm süren
bir hânedan.

Hânedan adını Ukaylîler'e mensup olan kurucusu Seyf b. Zâmil'in dedesi Cebr'den alır. Seyf, Karmatîler'in Lahsâ'ya hâkim olan kalıntıları Cervânîler'in son emîri İbrâhîm b. Nâsır'ı öldürerek ülkesini zaptetti ve Cebrîler hânedanını kurdu (820/1417). Halka adaletle muamele ederek kısa sürede huzur ve güveni sağladı. Onun ölümü üzerine yerine kardeşi Ecved b. Zâmil geçti, hâkimiyet sahalarını genişleterek Basra körfezi sahillerini de ele geçirdi ve civardaki bazı emîrleri haraca bağladı. Hânedan onun zamanında en parlak devrini yaşadı. Âdil ve cömert bir emîr olan Ecved ilim ve edebiyatın yayılmasına hizmet etmiş ve halkın sevgisini kazanmıştı. Nitekim 1481'den önceki bir tarihte Emîr Ecved ile görüşen Vefâ'ü'l-vefâ müellifi Semhûdî ondan cömert ve iyi bir insan olarak övgüyle söz eder. Onun zamanında Ca'fer-i Tayyâr'ın ahfadından Şeyh Nasrullah, Cebrîler'in yaptırdığı bir camide imamlık yapmak üzere Lahsâ'ya gelmiş ve oraya yerleşmiştir. İlim ve faziletleriyle meşhur Hazreclî Abdülkâdiroğulları da aynı dönemde Lahsâ'ya göç etmiş ve ilmin yayılmasında önemli hizmetlerde bulunmuşlardır.

Ecved 1507'de Basra körfezine saldıran Portekizliler'e şiddetle karşı koydu. Aynı yıl ölümüyle yerine büyük oğlu Mukrin geçti. Ancak kardeşleri onunla mücadeleyle girerek hânedanın zayıflamasına sebep oldular. Mukrin 1520'de hac münasebetiyle bulunduğu Mekke'de Mısırlılar tarafından ziyaret edilmiş ve doğudaki Bedevîler'in reisi olarak büyük bir ilgi ve itibar görmüştür. Mukrin Hicaz'dan döndüğünde Bahreyn adasına geçmiş olan Portekizliler'e karşı Mekke emîrinin de yardımıyla güçlü bir donanma teşkiline çalıştı. İranlı ve Türk okçularla ordusunu takviye etti. Portekizliler'le yaptığı bir savaşta kahramanca savaştı ve aldığı yaranın tesiriyle üç gün sonra öldü (27 Temmuz 1521), Portekizliler de Cebrîler'in hâkimiyetindeki sahilleri işgal ettiler.

Cebrîler'in Uman Emîri Hüseyin b. Saîd Suhâr'daki İran kuvvetlerini bölgeden uzaklaştırdı ve Portekiz tarafından Za-

fâr'a kadar uzanan bütün toprakların hâkimi olarak tanındı (1521). Hânedan XVI. yüzyılda Osmanlı akınları karşısında tutunamadı ve Osmanlılar'a tâbi Müntefik kabilesinden Râşid b. Mugâmis tarafından ortadan kaldırıldı (931/1524-25). Lahsâ'nın merkezi Hûfûf'taki Mescidü'd-Dıbs ilk Osmanlı Valisi Mehmed Ferruh Paşa tarafından yaptırılmıştır (1556). Lahsâ'da Cebrîler döneminde yapılan en önemli iki eser ise Mescidü'l-Cebrî ve Kasru Ecved'dir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, I, 190; Semhûdî, *Vefâ'ü'l-vefâ*, II, 228; Mahmûd Şâkir, *el-Bah-reyn*, Beyrut 1406/1986, s. 61-62; Werner Cas-
kel, "Eine Unbekannte, Dynastie in Arabien", *Oriens*, II, Leiden 1949, s. 66-71; Hamd el-Câsir, "Bilâdü'l-Ahsâ", *el-'Arab*, XIII/9-10, Riyad 1979, s. 785-787; Ahmed Hüseyin Şerefüddin, "el-Hûfûf", *Fayşal*, 47, Riyad 1981, s. 115; Abdullah Ahmed Şubat, "el-Ahsâ el-'uyûn ve'n-naḥîl", *a.e.*, 64, Riyad 1982, s. 42-43; G. Rentz, "Djabrids", *ET² Suppl.* (İng.), s. 234-235.



ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

CEBRİYYE

(الجبرية)

İnsanlara ait ihtiyarî fiillerin ilâhî irade
ve kudretin zorlayıcı tesiriyle
meydana geldiğini savunan
grupların ortak adı.

Sözlükte "bozuk olan bir şeyi ıslah edip düzeltmek, birine zor kullanarak iş yaptırmak" gibi anlamlara gelen cebr kelimesine nisbet ekinin ilâve edilmesiyle meydana gelen bir terim olup zorlayıcı bir gücün hâkimiyeti fikrini benimseyenler için kullanılmıştır. Bütün kelâmcıların kabul ettiği bir tarifi bulunmamakla birlikte genellikle "insanların kendilerine has bir iradeye sahip olmadığını, zihnî ve amelî bütün fiillerinin ilâhî gücün zorlayıcı tesiriyle meydana geldiğini savunanlar" diye tanımlanabilmektedir. Bununla beraber Mu'tezile mensuplarıyla Ehl-i sünnet kelâmcılarının Cebriyye kavramına yükledikleri anlamlar önemli ölçüde birbirinden farklıdır. Mu'tezile'ye göre Cebriyye, kullara ait bütün fiillerin önceden belirlenmiş bir plan (kader) dahilinde gerçekleştiğini ve bu tür fiillerin, kulun kısmî tesiri söz konusu olsa bile ilâhî irade ve kudretten bağımsız olarak meydana gelmesinin mümkün olmadığını kabul eden grupların adıdır. Buna göre kadere inanan ve kullara ait fiillerin Allah'ın yaratmasıyla oluştuğunu savunan bütün Sünnî ekoller Cebriy-

ye'ye dahildir. Ehl-i sünnet kelâmcılarının çoğunluğuna göre ise insanlara ait fiillerin, kendilerinin hiçbir etkisi olmaksızın yalnız ilâhî irade ve kudretin tesiriyle gerçekleştiğini ve insanların gerçek anlamda herhangi bir fiil sahibi olmadıklarını iddia edenlere Cebriyye denilir.

Kur'an-ı Kerîm'de cebr veya cebriyye kelimeleri yer almamakla birlikte cebr kökünden türeyen cebbâr kelimesi geçmektedir ki bir yerde yüce Allah'a, dokuz yerde de zorba insanlara verilen bir isim veya sıfat olarak kullanılmıştır (bk. M. F. Abdülbâkî, *Mu'cem*, "cbr" md.). Bunun dışında ilâhî iradenin her şeyi kuşattığını ve Allah'ın mutlak kudret sahibi olduğunu belirten birçok âyetin yanında müşriklerin Tanrı'ya ortak koşmalarına ilâhî iradenin sebep olduğu iddialarını naklederek cebr görüşüne dolaylı yoldan temas eden âyetler de mevcuttur (el-En'âm 6/148; en-Nahl 16/35). Hadislerde de esmâ-i hüsnâ arasında zikredilen cebbâr isminden ayrı olarak kadere imanı ve ilâhî iradenin yaratıklar üzerindeki tesirini ifade eden açıklamalar vardır. Bununla birlikte hem Kur'an'da hem de hadis literatüründe insanın kendisine has irade, kudret ve fiillerinin bulunduğunu bildiren naslar da mevcuttur.

Kökleri düşünce tarihinin ve dinlerin başlangıç dönemine kadar uzanan cebr görüşünün izlerine Câhiliyye döneminde ve Asr-ı saâdet Arapları'nda da rastlamak mümkündür (Cevâd Ali, VI, 121-122). Pratik sonuçlar vermeyen, çözümünü zor bu tür konular üzerinde tartışmanın tasvip görmediği Asr-ı saâdet döneminden sonra gelişen çeşitli siyasî, dinî-fikrî hareketlerin tesiriyle önceki devreye ait sade ve teslimiyetçi tavır değişerek bunun yerine dinî anlayışlarda derin etkiler meydana getiren yeni bir tartışma ortamı doğmuştur. Kelâm tarihçileri ilk itikadî problemlerden birini oluşturduğu kabul edilen "cebr" ve "ihtiyar" meselesi etrafındaki tartışmaların doğuşunu farklı sebeplere bağlarsa da bunları üç noktada toplamak mümkündür. 1. Siyasî ve Sosyal Sebepler. Hz. Peygamber'in hayatında her şeylerini paylaşacak derecede kardeşlik bağları kuvvetli olan müslümanların onun vefatından sonra farklı siyasî görüşleri benimsedikleri için iç savaşlara götürecek kadar ayrılığa düşmelerine anlaşılabilir bir açıklama getirme çabalarının yanı sıra bazı Emevî idarecilerinin, Hz. Ali taraftarları-